

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ДЕРЖАВНИЙ ВИЩИЙ НАВЧАЛЬНИЙ ЗАКЛАД
«КИЇВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ ЕКОНОМІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІМЕНІ ВАДИМА ГЕТЬМАНА»

Сас Ірина Сергіївна

УДК 338.436:334.758(043.3)

**КОНЦЕНТРАЦІЯ ВИРОБНИЦТВА
НА АГРАРНИХ ПІДПРИЄМСТВАХ: МЕТОДИКА ВИМІРУ, АНАЛІЗ,
ЕФЕКТИВНІСТЬ І РЕГУЛЮВАННЯ**

Спеціальність 08.00.04 - Економіка та управління підприємствами
(за видами економічної діяльності)

АВТОРЕФЕРАТ
дисертації на здобуття наукового ступеня
кандидата економічних наук

Київ – 2016

Дисертацією є рукопис.

Робота виконана на кафедрі економіки агропромислових формувань ДВНЗ «Київський національний економічний університет імені Вадима Гетьмана» Міністерства освіти і науки України, м. Київ.

Науковий керівник: доктор економічних наук,
професор, академік НААН,
заслужений діяч науки і техніки України
Андрійчук Василь Гаврилович,
ДВНЗ «Київський національний економічний університет
імені Вадима Гетьмана»,
професор кафедри економіки і менеджменту агробізнесу

Офіційні опоненти: доктор економічних наук,
професор, академік НААН,
заслужений діяч науки і техніки України
Месель-Веселяк Віктор Якович,
Національний науковий центр
«Інститут аграрної економіки»,
завідувач відділення організації виробництва і земельних
відносин та відділу форм господарювання

кандидат економічних наук
Данкевич Віталій Євгенович,
Житомирський національний агроекологічний університет,
доцент кафедри менеджменту зовнішньоекономічної
діяльності

Захист відбудеться «__» листопада 2016 р. о 16:00 годині на засіданні спеціалізованої вченої ради Д 26.006.03 у ДВНЗ «Київський національний економічний університет імені Вадима Гетьмана» за адресою: 03680, м. Київ, пр. Перемоги, 54/1, ауд. 203.

З дисертацією можна ознайомитись у бібліотеці ДВНЗ «Київський національний економічний університет імені Вадима Гетьмана» за адресою: 03113, м. Київ, вул. Дегтярівська, 49-Г, ауд. 601.

Автореферат розісланий «__» жовтня 2016 р.

Вчений секретар
спеціалізованої вченої ради
доктор економічних наук, професор

А.В. Федорченко

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Актуальність теми. На сьогодні концентрація виробництва в галузях національної економіки, особливо в аграрному секторі, набуває значних масштабів й істотно впливає на ефективність діяльності суб'єктів господарювання і подальший їх розвиток на інноваційній основі. Сформувався нові тенденції в зміні кількості аграрних підприємств та площ їх землекористування, в чисельності зайнятих працівників, обсягах продажу продукції і вартості капіталу. Дослідження цих тенденцій та ефективності концентрації стає важливим напрямом досліджень сучасної економічної науки.

Концентрація виробництва досліджувалась у працях багатьох вітчизняних вчених, таких як Андрійчука В.Г., Гейца В., Данкевича В.Є., Дем'яненка С.І., Єранкіна О.О., Канінського П.К., Костицького В.В., Костусєва О.О., Кизима Н.А., Лагутіна В.Д., Месель-Веселяка В.Я., Кропивка М.В., Мельник Л.Ю., Пасхавера Б.Й. та ін. Важливі питання концентрації висвітлювалися в роботах низки зарубіжних учених, таких як Бергмана Х., Владимірова І.Г., Іванова Ю.В., Колеснева С.Г., Мільнера Б. та ін.

Узагальнення наукових публікацій за даною проблематикою переконує, що теоретичні та практичні питання концентрації виробництва на аграрних підприємствах залишаються не до кінця вирішеними та потребують комплексного наукового дослідження. Зокрема є дискусійним і вимагає поглибленого трактування поняття сутності концентрації виробництва, виявлення форм і видів вияву цього процесу, обґрунтування показників його виміру й оцінювання ефективності, нового підходу до виокремлення аграрних підприємств за критерієм їх розміру і диференціювання за ними масштабів державної підтримки.

Водночас виникає нагальна потреба в поглибленому розкритті сутності економічної концентрації, обґрунтуванні форм її вияву та державному регулюванні розвитку даного процесу з урахуванням сучасних тенденцій в еволюції організаційно-правової будови сільського господарства і АПК в цілому.

Наявність зазначених дискусійних, малодосліджених, нерозв'язаних питань концентрації виробництва на аграрних підприємствах у сучасному ринковому середовищі зумовили вибір теми дисертації, постановку мети і завдань дослідження, логіку її структури.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Дисертацію виконано згідно з планом науко-дослідних робіт кафедри економіки агропромислових формувань ДВНЗ «Київський національний економічний університет імені Вадима Гетьмана» за темою «Розробка напрямів підвищення ефективності діяльності агропромислових формувань в умовах глобалізації і посилення конкуренції на ринках сільськогосподарської продукції і продовольства» (державний реєстраційний номер 0111U007425). В її межах основу самостійних досліджень автора становлять теоретичні та практичні аспекти концентрації виробництва в аграрних підприємствах, що відзначаються науковою новизною і практичною значущістю.

Мета і завдання дослідження. Метою дисертації є наукове узагальнення теоретичних засад і розробка практичних рекомендацій щодо концентрації виробництва аграрних підприємств, що здійснюється на основі низки узагальнень

розвитку даного процесу, а також обґрунтування методичних підходів до аналізу й оцінювання його ефективності, регулювання розміру суб'єктів господарювання і диференціювання величини їх державної підтримки.

Відповідно до зазначеної мети в дисертаційній роботі поставлено і вирішено такі завдання:

- дослідити теоретичні основи концентрації виробництва, визначити основні її форми та види й показники вимірювання з урахуванням особливостей аграрних підприємств;

- дослідити теоретичні засади економічної концентрації в АПК, виявити форми вияву даного процесу, означити його переваги і загрози, розкрити необхідність державного регулювання;

- здійснити класифікацію галузей аграрних підприємств за їх розміром і на її основі обґрунтувати змістову відмінність понять «спеціалізація підприємств» і «виробничий напрям підприємств», а також методичні підходи до визначення структури товарної продукції та її аналізу за умов зміни цінового фактору;

- обґрунтувати методичний підхід до розподілу підприємств за їх розміром, що передбачає виділення мікропідприємств, дрібних, малих, середніх, великих і надвеликих та визначити межі кожного із запропонованих взаємоузгоджених критеріїв такого розподілу;

- довести існування істотної залежності рівня ефективності функціонування галузей підприємства не лише від їх розміру за показниками концентрації, але і від статусу галузі за критерієм її місця і ролі в економіці підприємства;

- здійснити аналіз методичних підходів до визначення і взаємозв'язку показників концентрації виробництва в рослинництві і тваринництві, відстежити їх вплив на ефективність функціонування цих комплексів галузей;

- дослідити технічну ефективність концентрації виробництва на основі input- та output-орієнтованих моделей за варіабельності її інтенсивності і повноти урахування факторів формування, виявити найбільш істотні з них щодо впливу на інтенсивність результативності даного процесу;

- розробити методичний підхід до диференціації рівня державної підтримки аграрних підприємств залежно від їх розміру з орієнтацією на посилене стимулювання розвитку малого бізнесу;

- обґрунтувати рекомендації щодо державного регулювання граничних меж розміру землекористування для великотоварних агро- та агропромислових формувань з урахуванням їх спеціалізації.

Об'єктом дослідження є процес розвитку концентрації як важливої форми його суспільної організації в аграрному секторі економіки.

Предметом дослідження є сукупність теоретичних, методичних і прикладних питань виміру аналізу й оцінювання ефективності концентрації виробництва аграрних підприємств та державного регулювання розвитку даного процесу.

Методи дослідження. Методологічну основу дослідження становлять комплексний та системний підходи до вивчення економічних процесів та явищ.

В роботі використовувалися загальнонаукові та спеціальні методи дослідження. Серед загальнонаукових: абстрактно-логічний – для узагальнення

теоретичних засад концентрації виробництва; аналізу і синтезу – для вияву основних видів і форм концентрації; системний – для дослідження взаємозв'язку концентрації виробництва зі спеціалізацією підприємств та їх галузевою структурою. До використаних спеціальних методів належать: економіко-статистичний (прийоми статистичних групувань, екстраполяції, середніх величин) – для аналізу сучасного стану та тенденцій розвитку процесу концентрації виробництва та концентрації земельних ресурсів; економіко-математичного моделювання (за методом DEA здійснено дослідження технічної ефективності концентрації виробництва аграрних підприємств; за симплекс методом – оптимізацію аграрної сфери агропромислових підприємств; за методом імітаційного моделювання визначено ефективність концентрації в агропромислових формуваннях); кореляційно-регресійний метод (для визначення впливу окремих чинників на ефективність концентрації).

Інформаційною базою дослідження є фундаментальні положення та результати теоретичних надбань, опубліковані у наукових працях вітчизняних і зарубіжних авторів, матеріали наукових конференцій, періодичних видань та мережі Інтернет, матеріали нормативно-правового характеру (Закони України, Постанови Кабінету Міністрів України тощо), офіційні матеріали Державної служби статистики України за проблематикою дисертації, матеріали інформаційних агентств та консалтингових фірм, а також фінансово-господарська документація низки аграрних підприємств, а також результати власних досліджень автора.

Наукова новизна одержаних результатів дослідження:

вперше:

- обґрунтовано розподіл підприємств за їх розміром, що передбачає виділення мікропідприємств, малих, дрібних, середніх, великих і надвеликих на основі розробленого інструментарію взаємоузгодження запропонованих критеріїв розподілу – площа землекористування, обсяг грошової виручки і чисельність працівників, що характеризують рівень концентрації виробництва, визначено їх межі, за якими здійснюється ідентифікація відповідного суб'єкта господарювання стосовно віднесення його до відповідної групи підприємств, а також доведена необхідність та обґрунтовані базовий принцип і глибина диференціації за такими групами підприємств державної підтримки і податкового навантаження;

удосконалено:

- визначення поняття «концентрація виробництва» як процесу зосередження засобів виробництва, землі й трудових ресурсів та обсягів виробництва продукції на одному й тому самому підприємстві з метою підвищення ефективності його діяльності. Завдяки такому тлумаченню концентрації стає можливим здійснювати аналіз її розвитку за двома напрямками: ресурсної і ресурсно-продуктової концентрації;

- класифікацію форм концентрації виробництва залежно від характеру розвитку даного процесу: інтенсивну, екстенсивну, їх проміжних форм та поглинально-злиттєву. На основі оцінювання таких форм вияву стає можливим здійснювати глибокий аналіз її розвитку і вживати ефективні заходи щодо

забезпечення інтенсивної або інтенсивно-екстенсивної форм розвитку, як найбільш бажаних для зміцнення економічного стану підприємства;

- визначення сутності економічної концентрації як реальної можливості здійснення вирішального впливу однієї або декількох пов'язаних юридичних (фізичних) осіб на господарську діяльність інших суб'єктів господарювання чи їх частин, а також методичні підходи до форм її вияву: корпоративно-управлінську та владно-управлінську;

- підходи до оцінювання ефективності концентрації виробництва на основі застосування методу DEA. Завдяки побудові за цим методом input- та output-орієнтованої моделі за факторами ресурсно-продуктової і ресурсної концентрації з урахуванням ступеня її інтенсивності стало можливим виявляти найбільш істотні фактори впливу на підвищення технічної ефективності, визначати, які з факторів концентрації не є лімітуючими в даних умовах господарювання і на цій основі розробляти адекватні управлінські заходи щодо посилення впливу інтенсивності концентрації, насамперед, за фактором капіталу і продуктового фактору, на інтенсивність її результативності;

набуло подальшого розвитку:

- обґрунтування понять «спеціалізація підприємств» і «виробничий напрям підприємств» та методичні підходи до визначення структури товарної продукції, її аналізу за зміни цінового фактору, що надає можливість об'єктивніше визначати місце і роль окремих галузей в економіці підприємств, а також коефіцієнт концентрації (зосередження) галузей в цілому по підприємству і тим самим обґрунтованіше формувати його галузеву структуру на перспективу;

- обґрунтування градації галузей за їх розміром, виокремивши серед них підсобні, дрібні, малі, додаткові та головні, що надає змогу керівникам і спеціалістам підприємства розробляти адекватні заходи щодо управління розвитком цих галузей у напрямі досягнення такої комбінації їх співвідношення в галузевій структурі, яка спроможна забезпечити вищу ефективність виробництва;

- оцінювання галузей за їх статусом відповідно до критерію їх місця і ролі в економіці підприємства, завдяки якому стає можливим об'єктивно судити про вплив менеджменту на формування його галузевої структури на перспективу;

- спосіб визначення і оцінювання взаємозв'язку показників концентрації виробництва в рослинництві і тваринництві, що надає змогу більш глибоко аналізувати ефективність цих галузей і визначати вплив на її рівень таких показників;

- методичний підхід до визначення граничних меж розміру землекористування великих аграрних та агропромислових компаній, орієнтація на які надасть змогу не допускати надконцентрації земельних ресурсів в одних руках і монополізації ринку оренди землі.

Практичне значення одержаних результатів визначається тим, що представлений у дисертаційній роботі спосіб розподілу підприємств за їх розміром надає змогу здійснювати об'єктивну оцінку їх діяльності, а також диференціювати по них розмір державної підтримки і податкове навантаження за обґрунтованим в дисертації алгоритмом, що може бути доведений до відповідних органів державної влади у вигляді конкретних пропозицій для подальшого

розгляду та впровадження на законодавчому рівні. Розроблений методичний підхід щодо встановлення граничних меж землекористування великотоварних компаній різної спеціалізації може бути представлений відповідним органом державної влади в якості конкретних орієнтирів для подальшого врегулювання через прийняття адекватних нормативних актів.

Ключові висновки та головні результати наукового дослідження використані управлінням агропромислового розвитку Богуславської районної державної адміністрації Київської області для аналізу економічного розвитку аграрного сектору регіону. Зокрема, враховано методичний підхід до визначення структури товарної продукції аграрними підприємствами за зміни цінового фактору, що надало можливість об'єктивніше визначати статус галузі в ієрархії галузевої структури (довідка № 2-2-19/2444 від 15.02.2016 р.).

Напрацювання дисертаційної роботи були використані: СТОВ «Рось», у діяльності якого було запроваджено методику визначення й оцінювання показників концентрації галузей рослинництва і тваринництва на підприємстві, що надало можливість всебічно аналізувати ефективність цих галузей і визначати вплив на їх рівень динамічних змін означених показників, цілеспрямовано формувати їх рівень з метою підвищення результативності виробництва (довідка № 72 від 12.02.2016 р.); ПСП «Яна Плюс», у діяльності якого використано градацію галузей, що дало можливість обґрунтовано визначати їх місце і роль в економіці підприємства, і, відповідно, розробляти адекватні заходи щодо управління розвитком цих галузей (довідка № 152 від 10.03.2016 р.); ПАТ «Блок Агросвіт», в роботі якого використано методичні рекомендації щодо оцінки показників концентрації рослинництва і тваринництва (довідка № 184 від 14.03.2016 р.).

Теоретичні та практичні аспекти дослідження концентрації виробництва на аграрних підприємствах використані у навчальному процесі ДВНЗ «Київський національний економічний університет імені Вадима Гетьмана» при викладанні дисципліни «Економіка підприємств» (довідка від 09.02.2016 р.).

Особистий внесок здобувача. Теоретичні обґрунтування, методичні підходи, висновки та рекомендації, що містяться у роботі, одержані автором самостійно. З наукових праць, опублікованих у співавторстві, в дисертації використано ті ідеї та положення, що становлять індивідуальний внесок автора.

Апробація результатів дослідження. Основні положення, результати, висновки та пропозиції дисертаційної роботи доповідалися на міжнародних та всеукраїнській конференціях: VI Міжнародній науково-практичній конференції «Актуальні питання економічних наук» (м. Запоріжжя, 2015 р.); Міжнародній науково-методичній конференції «Проблеми управління у великотоварних агропромислових формуваннях» (м. Київ, 2015 р.); II Міжнародній науково-практичній конференції «Фінансова система країни: тенденції та перспективи розвитку» (м. Острогоз, 2015 р.); XV всеукраїнській науковій конференції «Проблеми розвитку соціально-економічних систем у національній та глобальній економіці» (м. Вінниця, 2015 р.); VIII Міжнародній науково-практичній конференції «Условия экономического роста в странах с рыночной экономикой» (м. Переяслав-Хмельницький, 2015 р.).

Публікації. За результатами проведеного дослідження опубліковано 11 наукових праць загальним обсягом 4,7 д.а., з них 4 – у наукових фахових виданнях, 1 – у зарубіжному виданні, 3 – у наукових фахових виданнях України, що входять до міжнародних наукометричних баз, 3 – в інших виданнях.

Структура та обсяг роботи. Дисертація складається зі вступу, трьох розділів, висновків, списку використаних джерел і додатків. Загальний обсяг роботи становить 198 сторінок комп'ютерного тексту. Робота містить 53 таблиці на 55 сторінках, 21 рисунок на 20 сторінках, 5 додатків на 16 сторінках. Список використаних джерел налічує 144 найменування.

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ ДИСЕРТАЦІЇ

У **вступі** обґрунтовано актуальність теми дисертаційної роботи, сформульовано її мету та основні завдання, визначено об'єкт, предмет і методи дослідження, відображено наукову новизну, практичне значення одержаних результатів та відомості про їх апробацію.

У розділі 1 «**Теоретичні та методичні основи концентрації виробництва на підприємствах АПК**» розглянуті теоретичні основи концентрації, досліджено етапи еволюції цього процесу; виокремлені види концентрації, обґрунтована сутність концентрації виробництва, економічної та ресурсно-економічної концентрації, розкрито форми їх вияву; досліджено взаємозв'язок концентрації виробництва зі спеціалізацією підприємств та здійснено його теоретико-прикладний аналіз.

В роботі, на основі узагальнення підходів до тлумачення сутності концентрації виробництва, запропоноване авторське трактування цього поняття як процесу зосередження засобів виробництва, землі й трудових ресурсів та обсягів виробництва продукції на одному й тому самому підприємстві з метою підвищення ефективності його діяльності.

Обґрунтовано сутність поняття «економічна концентрація» як реальну можливість здійснення вирішального впливу однієї або декількох пов'язаних юридичних (фізичних) осіб на господарську діяльність інших суб'єктів господарювання чи їх частин. В дисертації наголошується на її спроможності підвищувати ефективність виробництва і, водночас, на можливих негативних наслідках у разі нерегульованого розвитку цього процесу.

Залежно від способу формування концентрації виокремлено такі її види: концентрацію виробництва, економічну концентрацію, ресурсно-економічну та ринкову концентрацію (рис.1).

Залежно від характеру розвитку концентрації виробництва нами виділено такі її форми: інтенсивну, екстенсивну, інтенсивно-екстенсивну, екстенсивно-інтенсивну та поглинально-злиттєву. Обґрунтовано, що інтенсивна форма концентрації може бути односпекторною та векторно-інтенсивною; екстенсивна – односпекторною та вертикально-екстенсивною, поглинальна – інтенсивно-екстенсивною, екстенсивно-інтенсивною та зрівноваженою.

Прискорений розвиток ринку злиття і поглинань компаній (підприємств) надало підстави виокремити таку форму концентрації виробництва, як **поглинально-злиттєву**. Доведено, що вона може формуватися і тоді, коли підприємство здійснює купівлю окремих майнових комплексів чи структурних

підрозділів інших підприємств, а також коли воно придбає активи суб'єктів господарювання, що ліквідуються. За способом виникнення поглинально-злиттєва форма концентрації може мати два різновиди – *інтенсивно-екстенсивна* і *екстенсивно-інтенсивна*.

Рис.1. Види і форми концентрації виробництва

Джерело: власна розробка автора

Економічна концентрація, на наш погляд, має дві форми вияву: корпоративно-управлінську та владно-управлінську. Корпоративно-управлінська економічна концентрація здійснюється завдяки контролю за діяльністю юридично-самостійних суб'єктів господарювання через володіння чи одержання в управління їх корпоративними пакетами акцій (паїв), що забезпечують 50 і більше відсотків голосів у вищому органі управління таких суб'єктів. Під владно-управлінською розуміємо таку, що здійснюється через управлінський контроль за діяльністю суб'єктів господарювання, коли керівництво (голова, заступники) спостережної ради, інших наглядових органів одного такого суб'єкта одночасно обіймають аналогічні посади в інших суб'єктах господарювання.

В процесі дослідження нами виявлена специфічна форма економічної концентрації – квазіекономічна концентрація, спричинена появою квазіхолдингів. Вони перебувають поза межами правового поля через зосередження в руках одного власника абсолютного контролю за діяльністю багатьох підприємств (100% володіння ними акціями чи паями), що породжує монополізацію виробництва, а отже, вимагає державного втручання для організаційно-правової перебудови таких структур.

Водночас, у контексті дослідження процесів концентрації виробництва, в роботі проаналізовано переваги та недоліки великого і малого господарювання. Зроблений висновок, що в Україні важливо розвивати багатокладну організаційно-правову будову сільського господарства, яка може стати локомотивом національного економічного відродження.

В роботі досліджено взаємозв'язок концентрації виробництва зі спеціалізацією підприємств та проведено його теоретико-прикладний аналіз. Здійснено розмежування у використанні понять «виробничий напрям» і «спеціалізація» підприємства. Запропоновано поняття спеціалізація підприємства використовувати тоді, коли на основі розрахованої структури грошової виручки є змога ідентифікувати його за означеними в роботі критеріями або як вузькоспеціалізоване, або спеціалізоване на двох чи на трьох галузях. Якщо така ідентифікація неможлива, слід вживати поняття виробничий напрям підприємства, визначений за викладеним в дисертації методичним підходом.

Запропоновано градацію галузей підприємств за їх розміром (підсобні, дрібні, малі, додаткові та головні). На прикладі низки підприємств Київської області досліджено вплив їх розміру на економіку підприємства. Доведено, що на ефективність галузі впливає не лише рівень концентрації виробництва, а й істотний вплив на неї справляє статус галузі, визначений за критерієм її місця і ролі в економіці підприємства.

З'ясовано також, що на статус галузі істотно впливає ціновий фактор. Тому зроблений висновок, що при дослідженні спеціалізації підприємства та концентрації виробництва структуру товарної продукції доцільно розраховувати не лише за поточними, а й за сталими цінами, щоб точніше оцінювати динаміку руху галузей за ступенем їх значущості і впливу на економічний стан підприємства.

У розділі 2 «**Аналіз розвитку ресурсно-продуктової та економічної концентрації в АПК України**» проаналізовано розвиток концентрації виробництва на аграрних підприємствах України в цілому та здійснено оцінювання його результатів; досліджено сучасний стан концентрації земельних ресурсів в аграрних та агропромислових формуваннях України; обґрунтовано показники концентрації в рослинництві і тваринництві; здійснено аналіз розвитку та оцінювання результатів економічної концентрації в АПК України.

Аналіз тенденцій розвитку аграрного сектору України показав, що процес концентрації в аграрних підприємствах набуває все більшого розмаху. З'ясовано, що ефективність виробництва за показниками рівня рентабельності та продуктивності праці істотно зростає на підприємствах із обсягом чистого доходу від 2,5 млн. грн. Процес концентрації виробництва в АПК України за своїми масштабами нерідко починає набувати рис надконцентрації.

В процесі аналізу концентрації земельних ресурсів України з'ясовано, що на сьогодні частка сільськогосподарських земель, що контролюється різними великими аграрними компаніями, істотно зростає і супроводжується скороченням кількості суб'єктів господарювання. Доведено, що для недопущення монополізації ринку оренди землі необхідно встановити граничні межі площ їх землекористування. Спостерігається тенденція до зростання питомої ваги великих виробників у загальному обсязі сільськогосподарської продукції. В зв'язку з цим гостро постає проблема створення сприятливих умов і перспектив розвитку для малих підприємств, оскільки в сільському господарстві вони вирішують соціальні проблеми та зберігають мовні й культурні традиції країни. Виявлено, що процес концентрації земельних ресурсів не є суто українським, а

всезагальним явищем, що притаманне й іншим країнам, зокрема Російській Федерації, Аргентині, Бразилії, Казахстану (великомасштабна концентрація), та країнам ЄС і Північної Америки.

Для аналізу концентрації в рослинництві і тваринництві обґрунтовано найбільш вагомі показники, що її відображають. Відповідно для окремих галузей рослинництва ними можуть служити: площа посіву культури, обсяг виробництва продукції даної культури по підприємству (валовий збір) та обсяг витрат на таке виробництво; для галузі молочного скотарства – обсяг виробництва молока на одне підприємство, поголів'я корів на підприємство та його щільність із розрахунку на 100 га с.г угідь. З'ясовано, що між даними показниками існує достатньо тісний зв'язок, водночас, кожен із них має певне самостійне для аналізу значення. Доведено, що зазначені показники концентрації істотно впливають на стан рослинницьких галузей, зокрема і на головну з них – зерновиробництво. Як правило, з їх зростанням підвищується урожайність зернових, знижується собівартість, зростає ціна реалізації та прибуток на 1 га посіву. За результатами дослідження показників концентрації в галузі зерновиробництва на прикладі підприємств окремих районів Київської обл. встановлено, що найефективнішими за сучасних умов господарювання є підприємства з площею сільськогосподарських угідь понад 2 тис. га, для яких притаманні найвищі показники прибутковості даної галузі (табл.1).

Таблиця 1

Вплив розміру площі сільськогосподарських угідь аграрних підприємств Київській області на ефективність виробництва зернових та зернобобових культур, 2014 р.

Показник	Групи підприємств за площею сільськогосподарських угідь, га			В середньому по групах
	I – до 1000	II – 1000-2000	III – понад 2000	
Кількість підприємств, одиниць	44	36	34	114
Середня площа с.г угідь на одне підприємство, га	602	1490	3024	1705
Площа посіву зернових, га	313	688	1435	812
Урожайність зернових, ц/га	54,6	60,4	62,6	59,2
Прибуток на 1 га посіву, грн./га	191,0	308,1	350,6	319,6
Рівень рентабельності виробництва зернових, %	8,7	13,0	13,2	11,7

Джерело: Розраховано автором на основі статистичних даних підприємств Київської області

Здійснений аналіз показників концентрації в молочному скотарстві дав змогу простежити існування зв'язку між рівнями концентрації, спеціалізації та досягнутим рівнем ефективності молочної галузі, що стало підґрунтям для дослідження впливу окремих показників концентрації галузі на її ефективність. Зокрема, виявлена межа концентрації поголів'я, за якою зазначена галузь стає прибутковою: кількість утримуваних корів має становити не менше 200 голів, а за понад 300 корів – досягається вищий ступінь прибутковості. Доведено, що межа раціонального рівня спеціалізації молочного скотарства досягається в досліджуваній сукупності підприємств за показника частки галузі в структурі товарної продукції 30% і більше.

Економічна концентрація в АПК України набула прискорено розвитку. Для оцінювання її масштабів нами використані такі показники, як кількість агро- і

агропромислових холдингів та її динаміка, кількість дочірніх підприємств і філій, що контролюються ними, площа консолідованих холдингами земель в обробітку, обсяг консолідованої ними грошової виручки. Великі компанії (10 і більше тис.га землі) у 2014 р. контролювали 6616 тис. га сільськогосподарських угідь. Відбувається подальший процес концентрації земельного банку в найбільших компаніях, що обробляють по 100 і більше тис. га, у тому числі 16 з них – 3821 тис.га або 239 тис. га в середньому на одну компанію. Більшість таких холдингів мають свої управляючі компанії в офшорних зонах. Все це свідчить про необхідність дієвого державного регулювання за напрямом обмеження масштабів економічної концентрації, насамперед площ землекористування.

У розділі 3 **«Оцінювання ефективності концентрації виробництва та основні напрямки її регулювання на підприємствах АПК»** за методом DEA здійснено дослідження технічної ефективності концентрації виробництва аграрних підприємств; обґрунтовано взаємоузгоджені критерії розподілу аграрних підприємств за їх розміром і запропоновано базовий принцип та шкалу диференціації рівня державної підтримки й розміру податкового навантаження для виділених груп підприємств; визначені рекомендовані межі граничного землекористування для агропромислових формувань, що спеціалізуються на переробці молока, та для аграрних формувань із домінуючим виробництвом сільськогосподарської продукції.

В роботі за допомогою методу DEA-аналізу визначено технічну ефективність концентрації виробництва на досліджуваних підприємствах. Важливість такого аналізу викликана тим, що він надає змогу визначати ступінь раціональності використання факторів концентрації, внесок ефекту масштабу в досягнутий рівень технічної ефективності підприємств і виявляти резерви для оптимізації ресурсів на основі порівняльного аналізу з «еталонними» підприємствами.

В рамках побудови input- та output-орієнтованих моделей запропоновано в якості результативного показника використовувати EBITDA, а в якості факторів-ресурсів – чотири найголовніші показники концентрації: капітал, чисельність працівників, площу земельних ресурсів і грошову виручку. Визначено, що з сукупності 63-х аграрних підприємств лише шість мають максимальну технічну ефективність ($TE=1$) і, відповідно, вищі показники прибутковості та фінансової стійкості, тоді як у більшості підприємств її рівень низький і перебуває в межах 0,1-0,2.

З метою поглибленого дослідження технічної ефективності концентрації в науковий обіг уведено поняття «інтенсивність концентрації виробництва» та «інтенсивність результативності концентрації». Запропоновано також методичний інструментарій для визначення рівнів (показників) такої інтенсивності, які характеризують її динаміку (темп зміни) по виділених групах підприємств за величиною їх технічної ефективності. Одержані результати використані для визначення технічної ефективності за чотирма варіантами: за факторами ресурсно-продуктової концентрації і окремо за факторами ресурсної концентрації, коли не береться до уваги показник грошової виручки, а також за інтенсивності

концентрації всіх факторів (у розрахунку на 1 га) та за інтенсивності факторів ресурсної концентрації.

За результатами такого дослідження з'ясовано, що для зміцнення економічного стану підприємств і, зокрема, підвищення їх технічної ефективності, істотну роль відіграють інтенсивність концентрації виробництва, насамперед концентрації капіталу, а також продуктової концентрації. Саме завдяки цій обставині досягається висока інтенсивність результативності. Разом з тим, фактор концентрації земельних ресурсів у розрахунку на одне підприємство не є лімітуючим. З'ясовано, що вищої технічної ефективності можна досягти навіть за меншої площі сільськогосподарського землекористування в розрахунку на одне підприємство за умови забезпечення високої інтенсивності концентрації капіталу.

В дисертації значна увага приділена дослідженню проблеми розподілу аграрних підприємств за їх розміром. З'ясовано що передбачені в «Методологічних положеннях з організації статистичних спостережень зі статистики сільськогосподарських підприємств» критерії розподілу таких підприємств є надто множинними і не взаємоузгодженими, у зв'язку з чим стає неможливим об'єктивне вирішення цього питання. В дисертації обґрунтовано методичний підхід до розподілу аграрних підприємств за їх розміром на основі розробленого інструментарію взаємоузгодження найважливіших критеріїв – площа сільськогосподарських угідь, обсяг грошової виручки і чисельність працівників.

За базовий із зазначених критеріїв для їх взаємоузгодження взято площу землекористування, зважаючи на роль і великий розмах варіації цього фактору по підприємствах України. Їх розподіл на групи за розміром земельної площі здійснено за нерівними інтервалами, сформованими за принципом кратності зі спадаючою їх шириною. Узгодження фактору грошової виручки досягається за умови визначення її обсягу як добуток нижньої і окремо верхньої межі землекористування підприємств певної групи на продуктивність гектара землі в обробітку. Узгодження фактору кількості працюючих здійснюється за запропонованим алгоритмом, що враховує виявлену нами закономірність: чим більші підприємства за розміром грошової виручки, тим менше їм потрібно працівників для виробництва 1 млн.грн продукції.

Відповідно до визначеного методичного підходу виділено шість груп підприємств: мікропідприємства, дрібні, малі, середні, великі і надвеликі (табл.2) і в межах зазначених груп здійснено диференціацію розміру державної підтримки за напрямом компенсації відсоткової ставки за кредит згідно принципу: менші за розміром підприємства повинні одержувати відносно більшу підтримку (відсоткову ставку компенсації) порівняно з великими. Це створить малим підприємствам сприятливіші умови для отримання прибутку і подальшого розвитку.

Обґрунтовано також доцільність диференціації по підприємствах залежно від їх розмірів ставки податку за земельні ділянки: великим і надвеликим підприємствам сільські громади можуть встановлювати зазначену ставку на рівні максимальної (1% від грошової оцінки землі), а середнім, дрібним, малим і

мікропідприємствам диференціювати її з тенденцією до пониження – 0,85, 0,70, 0,55 і 0,40% відповідно. Наведені ставки є орієнтовними і кожна громада може вирішувати на власний розсуд питання глибини такої диференціації.

Для недопущення монополізації ринку оренди землі обґрунтована доцільність встановлення верхніх меж площ землекористування за двома напрямками: 1) в межах адміністративного району один суб'єкт господарювання може орендувати не більше 30% орної землі; 2) площа орендованих земель однією компанією має бути не більшою, ніж це необхідно для повного забезпечення власною сировиною своїх переробних потужностей з урахуванням агротехнічних вимог.

Таблиця 2

Критерії розподілу сільськогосподарських підприємств залежно від їх розміру та пропонована ставка компенсації відсотків за кредит

Групи підприємств	Розмір земельної площі, га	Обсяг грошової виручки, тис. грн	Кількість працівників, осіб	Пропонована відсоткова ставка компенсації ОНБУ
Мікро	до 10	до 90	До 2	100%
Дрібні	від 10 до 100	від 90 до 900	від 2 до 5	75%
Малі	від 100 до 500	від 900 до 4500	від 6 до 22	50%
Середні	500 до 2000	від 4500 до 18000	від 23 до 90	25%
Великі	від 2000 до 5000	від 18000 до 45000	від 91 до 140	0%
Надвеликі	5000 і більше	45000 і більше	140 і більше	0%

Джерело: побудовано автором на основі власних розрахунків

Зокрема, в роботі обґрунтовані граничні межі площ землекористування для агропромислових формувань, що спеціалізуються на переробці молока. Вони визначалися на основі побудови і розв'язання двокритеріальної оптимізаційної задачі, що враховує повне дотримання агроекологічних вимог виробництва сільськогосподарської продукції на прикладі молокозаводу потужністю переробки 200 т/добу, до складу якого входить п'ять аграрних підприємств із площею землекористування 12543 га.

В якості критеріїв оптимальності використано мінімізацію земельної площі (перший критерій), за яким гарантується повне забезпечення молокозаводу власною сировиною, і другий критерій – максимізація прибутку:

1) мінімізація математичного сподівання використання ріллі

$$Z_1 = \sum_{i \in I} \sum_{q \in Q} \sum_{\theta \in \Theta} P(\theta) X_{iq\theta}, \quad (1)$$

де $X_{iq\theta}$ – площа посіву i -ої культури, яку планують вирощувати за q -тою технологією та θ -та станом погодних умов; $P(\theta)$ – ймовірність θ -та погодного стану;

2) максимізація математичного сподівання прибутку

$$Z_2 = \sum_{i \in I} \sum_{q \in Q} \sum_{\theta \in \Theta} P(\theta) (C_{\mu iq\theta} - C_{\mu iq\theta}) a_{\mu iq\theta} X_{iq\theta}, \quad (2)$$

де $a_{\mu iq\theta}$ – вихід μ -ої продукції з одного гектара посіву i -ої рослинницької культури, вирощеної за q -тою технологією та θ -та погодних умов; $C_{\mu iq\theta}$ – ціна одиниці μ -ої продукції, яка одержана від вирощеної i -ої рослинницької культури

за q -тою технологією та θ -та погодних умов; $C_{\mu i q \theta}$ – собівартість одиниці μ -ої продукції від i -ої рослинницької культури, вирощеної за q -тою технологією та θ -та погодних умов.

Розв'язання моделі здійснювалося за обмежень, що забезпечують виконання умов сівозміни, маневреність посівними площами культур, гарантоване власне виробництво кормів, інерційність рослинницьких галузей та невід'ємності змінних.

Для визначення необхідної кількості поголів'я корів та ріллі розв'язок моделі здійснено за двома варіантами. Перший – орієнтований на досягнуті показники діяльності зазначених аграрних підприємств, другий – на високопродуктивні (еталонні) показники. Результати розрахунків показали, що за першого варіанту для забезпечення молокопереробного заводу потужністю в 200 т/добу молока агропромислового формуванню необхідно буде орендувати 30072 га землі, й при цьому йому потрібно утримувати 38093 голів ВРХ, з них основного стада 13333 голів. За другого варіанту формуванню достатньо буде орендувати значно менше землі – 20 080 га із утриманням основного стада 9524 голів, відповідно (табл.3).

Таблиця 3

Сукупна виробнича структура та виробництво продукції для аграрних підприємств ТОВ «Берегиня», ПОСП «Ічнянське», ПОСП «Хлібороб», СТОВ «Крупичнянське», ТОВ АФ «Надія» та «Світанок»* за результатами оптимізаційної моделі

Номенклатура	За досягнутих показників діяльності підприємства			За високопродуктивного виробництва		
	Кількість, га (гол)	Виробництво, т	Внутрішнє споживання, т	Кількість, га (гол)	Виробництво, т	Внутрішнє споживання, т
Всього по рослинництву	30072,0	X	X	20080,3	X	X
Зернові, в т.ч.:	6570,6	X	X	3935,3	X	X
Озима пшениця	691,8	3113,1	3113,1	404,3	2223,7	2223,7
Кукурудза на зерно	5878,7	35272,5	29794,1	3531,0	22245,4	21281,5
Ячмінь ярий	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0
Гречка	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0
Технічні, в т.ч.:	8834,8	X	X	5668,8	X	X
Соя	4899,0	8818,1	8818,1	3149,3	6298,7	6298,7
Соняшник	16,7	33,3	0,0	0,0	0,0	0,0
Ріпак озимий	3919,2	9797,9	0,0	2519,5	7558,4	0,0
Кормові, в т.ч.:	14666,7	X	X	10476,2	X	X
Кукурудза на силос (з/м)	4190,5	209523,8	209523,8	2993,2	149659,9	149659,9
Багаторічні трави (з/м)	10476,2	366666,7	366666,7	7483,0	261904,8	261904,8
Всього по тваринництву	38093	X	X	27211	X	X
Основне стадо (молоко)	13333	73000,0	73000,0	9524	73000,0	73000,0
Молодняк на дорощуванні та відгодівлі	24762	6165,7	0,00	17687	4404,1	X

*умовне підприємство, яке агропромислового формуванню потрібно створити для діючих аграрних підприємств з метою повного забезпечення молокозаводу сировиною

Джерело: побудовано автором на основі власних розрахунків

Розроблена модель для великотоварних агропромислових формувань передбачає можливість вискоєфективного використання землі із тенденцією до підвищення її родючості, насамперед завдяки збільшенню в ґрунті вмісту гумусу.

Цьому сприяє велика частка в структурі посівів багаторічних трав і значне виробництво гною від ВРХ. Агропромислова компанія зможе щорічно удобрювати 4116 тис.га землі за норми внесення гною 40 т/га. Важливо, що ринкова вартість гною, одержаного від молодняка тварин і тварин на дорощуванні й відгодівлі, з надлишком покриває збитки від його утримання.

За допомогою методу імітаційного моделювання встановлено орієнтовні граничні межі землекористування для аграрних формувань на рівні 73-99 тис. га, у яких сільськогосподарське виробництво є домінуючим. За такого розміру землекористування досягається найвища рентабельність продажу (рис.2).

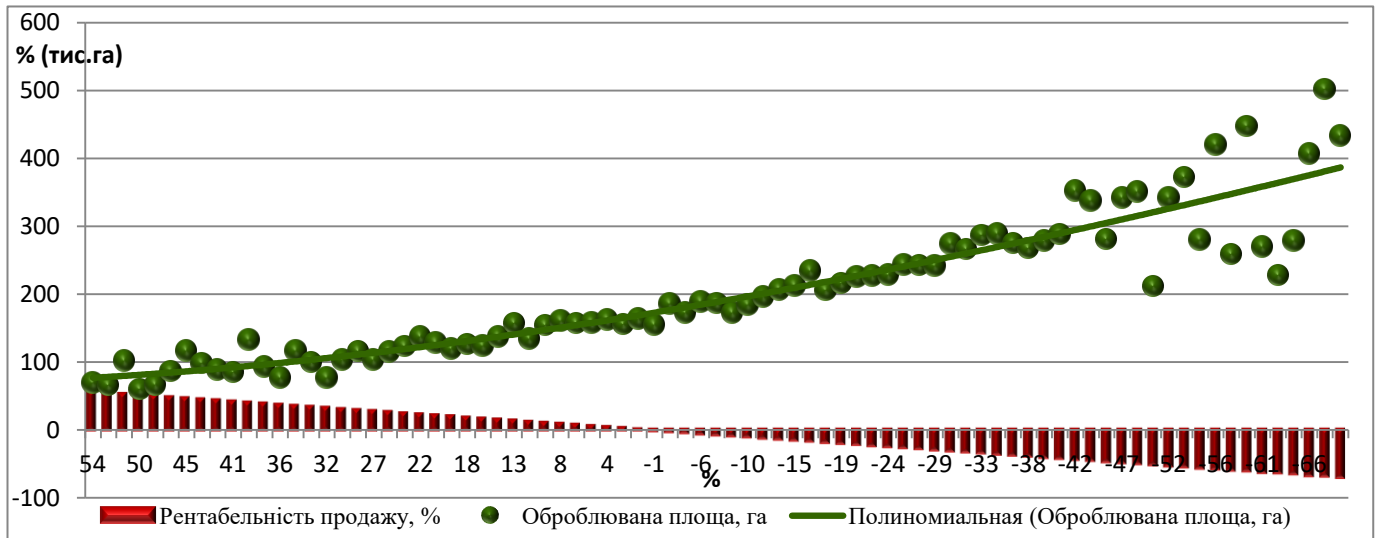

Рис. 2. Залежність рівня рентабельності продажу від розміру оброблюваної площі агроформуваннями (2014 р.)

Джерело: побудовано автором на основі власних розрахунків

Наочна ілюстрація такої залежності дозволяє зробити висновок, що найвищий рівень прибутковості досягається у визначених граничних межах землекористування, а за площі понад 160 тис. га – уже можливі збитки.

ВИСНОВКИ

У дисертації здійснено теоретичне узагальнення і запропоновано практичне вирішення актуального науково-практичного завдання щодо методик виміру, аналізу, ефективності та регулювання концентрації виробництва на аграрних підприємствах. Результати проведеного дослідження дозволяють зробити такі висновки:

1. Під концентрацією виробництва розуміємо процес зосередження засобів виробництва, землі й трудових ресурсів та обсягів виробництва продукції на одному й тому самому підприємстві з метою підвищення ефективності його діяльності. Залежно від способу формування даного процесу доцільно виокремити такі її види: концентрація виробництва (ресурсно-продуктова концентрація), економічна концентрація, ресурсно-економічна та ринкова концентрація. Запропоновано класифікацію форм концентрації виробництва залежно від характеру розвитку даного процесу: інтенсивну, екстенсивну, інтенсивно-екстенсивну, екстенсивно-інтенсивну та поглинально-злиттєву.

2. Всебічне дослідження процесу економічної концентрації надає підстави стверджувати, що її сутність проявляється в реальній можливості здійснення

вирішального впливу однієї або декількох пов'язаних юридичних (фізичних) осіб на господарську діяльність інших суб'єктів господарювання чи їх частин. Доведено, що для економічної концентрації притаманні дві форми вияву: корпоративно-управлінська та владно-управлінська.

3. Дослідження теоретичних і практичних аспектів взаємозв'язку концентрації і спеціалізації виробництва надало змогу розмежувати поняття «виробничий напрям» і «спеціалізація підприємства» та розробити методичний підхід до визначення характеру зміни частки галузі в структурі грошової виручки під впливом концентрації за показником обсягу виробництва продукції і волатильності цін реалізації. Завдяки такому підходу стає можливим кількісно оцінювати ступінь впливу зміни цих факторів на місце галузей у формуванні спеціалізації чи виробничого напрямку підприємства.

4. В дисертації запропоновано методичний підхід до розподілу підприємств за їх розміром (мікропідприємства, дрібні, малі, середні, великі і надвеликі), за взаємоузгодженими критеріями (площа землекористування, обсяг грошової виручки і чисельність працівників), що надає змогу здійснювати об'єктивну оцінку діяльності підприємств і диференціювати по них економічні преференції. Розмір тих аграрних підприємств, що є вузькоспеціалізованими (свинокомплекси, тепличні комбінати та ін.), доцільно визначати, насамперед, за величиною грошової виручки і кількості працюючих. Для підприємств, що є багатогалузевими, поряд із названими, одним з основних критеріїв розміру стає площа сільськогосподарських угідь.

5. На основі результатів аналізу значного масиву фактичної інформації аграрних підприємств Київської області за показником структури товарної продукції здійснено градацію галузей за їх розміром. З'ясовано, що місце дрібних і малих галузей в економіці підприємства через їх неефективність завищується порівняно з їх роллю і внеском у розвиток цих суб'єктів господарювання. І навпаки, роль додаткових і особливо головних галузей стає вирішальною в забезпеченні прибутковості виробництва. Доведено також, що на ефективність галузей впливає не лише фактор концентрації за показниками їх розміру, а й статус відповідної галузі, визначений за критерієм її місця і ролі в економіці підприємства.

6. За результатами аналізу показників концентрації в галузі зерновиробництва виявлено, що найефективнішими є підприємства з розміром сільськогосподарських угідь понад 2 тис. га, які досягають найвищих показників прибутковості галузі зерновиробництва. Всебічний аналіз показників концентрації в молочному скотарстві дав змогу виявити ту межу концентрації, за якою галузь стає прибутковою і межу, за якої досягається вища ефективність її функціонування. Доведено, що межа раціонального рівня спеціалізації галузі молочного скотарства досягається за показника її частки в структурі товарної продукції від 30% і більше.

7. В дисертаційній роботі за методом DEA здійснено дослідження технічної ефективності концентрації виробництва аграрних підприємств за побудови input-та output-орієнтованої моделі за факторами ресурсно-продуктової і ресурсної концентрації з урахуванням і без урахування ступеня її інтенсивності. За

результатами такого дослідження встановлено, що підприємства істотно відрізняються за рівнем технічної ефективності. Доведено, що така диференціація зумовлена різною інтенсивністю концентрації, насамперед концентрації капіталу, а також неоднаковим рівнем продуктової концентрації. З'ясовано, які саме фактори концентрації є лімітуючими в даних умовах господарювання, а також виявлено, що вищої технічної ефективності можна досягати навіть за меншої площі сільськогосподарського землекористування в розрахунку на одне підприємство за умови забезпечення високої інтенсивності концентрації капіталу.

8. Доведено, що існує потреба у диференціації держаної підтримки за напрямом компенсації відсоткової ставки за кредит відповідно до градації розмірів підприємств за принципом: менші за розміром підприємства повинні одержувати відносно більшу підтримку порівняно з великими. Це створить для них сприятливіші умови для отримання прибутку і подальшого розвитку. Обґрунтовано також доцільність диференціації по підприємствах залежно від їх розміру ставки податку за земельні ділянки згідно такого підходу: великим і надвеликим підприємствам сільські громади можуть встановлювати зазначену ставку на рівні максимальної (1% від грошової оцінки землі), а середнім, дрібним, малим і мікропідприємствам диференціювати її з тенденцією до пониження.

9. На основі побудови і розв'язання двокритеріальної оптимізаційної задачі обґрунтовано рекомендовані межі граничного землекористування для агропромислових формувань, що спеціалізуються на переробці молока, з умовою повного забезпечення їх переробних потужностей власною сировиною. За допомогою методу імітаційного моделювання визначено орієнтовні граничні межі землекористування для формувань з домінуючим виробництвом сільськогосподарської продукції, за яких досягається найвища рентабельність продажу.

СПИСОК ОПУБЛІКОВАНИХ ПРАЦЬ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

У наукових фахових виданнях:

1. Артеменко І.С. (Сас І.С.). Обґрунтування та аналіз показників концентрації виробництва в молочному скотарстві / І.С. Артеменко (І.С. Сас) // Формування ринкових відносин в Україні : зб. наук. пр. – 2014. – № 12. – С. 196-202. (0,6 д.а.)

2. Артеменко І.С. (Сас І.С.). Аналіз сучасного стану концентрації земельних ресурсів в агропромислових формуваннях України / І. С. Артеменко (І.С. Сас) // Формування ринкової економіки : зб. наук. пр. – К: КНЕУ, 2015. – Вип. 33. – С. 20-33. (0,6 д.а.)

3. Сас І.С. Економічна концентрація та структури управління в агропромислових формуваннях України / І.С. Сас, О.О. Сас // «Інтелект ХХІ: Науковий журнал. – 2016. – № 1. – С. 31-38. (0,4 д.а, особисто автору – 0,2 д.а.: здійснено аналіз економічної концентрації за її показниками)

4. Сас І.С. Економічна концентрація: сутність і форми вияву / В.Г. Андрійчук, І.С. Сас // Формування ринкових відносин в Україні : зб. наук. пр. – 2016. – №3. – С. 13-19. (0,8 д.а., особисто автору – 0,4 д.а., розкриття теоретичних основ економічної концентрації).

У зарубіжному виданні та у наукових фахових виданнях України, що зареєстровані у міжнародних наукометричних базах:

5. Artemenko I.S. (Sas I.S.). Grading of Industries by the Size Criterion and Its Impact on their Place and Role in the Economy of Agricultural Enterprises / I.S. Artemenko (I.S. Sas) // *Economie si sociologie*. – 2015. – №3. – P. 101-106. (0,7 д.а.)

6. Артеменко І. С. (Сас І.С.). Аналіз процесу концентрації виробництва в аграрних підприємствах України та оцінювання її результатів / І. С. Артеменко (І.С. Сас) // *Економіка АПК* (РІНЦ, Російська наукова електронна бібліотека, EBSCO Publishing, Ulrich`s Periodicals Directory USA, Національна наукова бібліотека ім. В. І. Вернадського, Index Copernicus, AGRIS). – 2014. – № 9 – С. 69. (0,5 д.а.)

7. Артеменко І. С. (Сас І.С.). Обґрунтування та аналіз показників концентрації виробництва в рослинництві / І. С. Артеменко (І.С. Сас) // *Економічний вісник університету. Збірник наукових праць учених та аспірантів* (РІНЦ, ВІНІТІ РАН, Ulrich`s Periodicals Directory USA, ISI UAE, UIF, CiteFactor, Національна наукова бібліотека ім. В. І. Вернадського). – Переяслав-Хмельницький: ДВНЗ «П-Х ДПУ ім. Г.Сковороди». - 2015. - Вип. 26(1). – С. 65-69. (0,4 д.а.)

8. Сас І.С. Аналіз ефективності концентрації виробництва в аграрних підприємствах / І.С. Сас // *Економіка АПК* (РІНЦ, Російська наукова електронна бібліотека, EBSCO Publishing, Ulrich`s Periodicals Directory USA, Національна наукова бібліотека ім. В. І. Вернадського, Index Copernicus, AGRIS). – 2016. – №. 4. – С. 92-99. (0,6 д.а.)

В інших виданнях:

9. Артеменко І.С. (Сас І.С.). Концентрація земельних ресурсів агропромислових формувань України / І.С. Артеменко (І.С. Сас) // *Фінансова система країни: тенденції та перспективи розвитку: Матеріали Міжнародної науково-практичної конференції* (м. Острог, 24.04.2015р.). – Острог: НА «Острозька академія», 2015. – С.6-9. (0,2 д.а.)

10. Артеменко І.С. (Сас І.С.). Оцінка нинішнього стану процесу концентрації виробництва в аграрних підприємствах України / І.С. Артеменко (І.С. Сас) // *Проблеми розвитку соціально-економічних систем в національній та глобальній економіці: Матеріали П'ятнадцятої всеукраїнської наукової конференції* (м. Вінниця, 2015 р.). – Вінниця: ДонНУ, 2015. – с. 172-174. (0,2 д.а.)

11. Артеменко І.С. (Сас І.С.). Обґрунтування та аналіз переваг й недоліків великих та малих форм господарювання в АПК / І.С. Артеменко (І.С. Сас) // *Актуальні питання економічних наук: Матеріали Шостої Міжнародної науково-практичної конференції* (м. Запоріжжя, 2015 р.). – Запоріжжя: Східноукраїнський інститут економіки та управління, 2015. – с. 98-102. (0,3 д.а.)

АНОТАЦІЯ

Сас І.С. Концентрація виробництва на аграрних підприємствах: методика виміру, аналіз, ефективність і регулювання. – Рукопис.

Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата економічних наук за спеціальністю 08.00.04 – «Економіка та управління підприємствами (за видами

економічної діяльності)». – ДВНЗ «Київський національний економічний університет імені Вадима Гетьмана», Київ, 2016.

У роботі здійснено узагальнення теоретичних засад концентрації виробництва та економічної концентрації на підприємствах агропромислового комплексу. Розглянуто підходи до тлумачення сутності даних понять та наведено власне їх визначення. Залежно від характеру розвитку даного процесу, виявлено її види та форми й обґрунтовано показники виміру. Проведено аналіз концентрації виробництва та економічної концентрації, досліджено взаємозв'язок між концентрацією виробництва та спеціалізацією підприємств.

Здійснено аналіз і оцінювання сучасного стану концентрації земельних ресурсів аграрного сектору в Україні, обґрунтовано показники концентрації виробництва в молочному скотарстві та зерновиробництві.

Запропоновано методичний підхід до розподілу підприємств за їх розміром – мікропідприємства, малі, дрібні, середні, великі і надвеликі, що надає змогу здійснювати об'єктивну оцінку діяльності таких підприємств і диференціювати по них економічні переваги.

В роботі за методом DEA здійснено дослідження технічної ефективності концентрації виробництва на аграрних підприємствах за побудови input- та output-орієнтованих моделей за факторами ресурсно-продуктової і ресурсної концентрації з урахуванням ступеня її інтенсивності.

Обґрунтовано рекомендовані межі граничного землекористування для агропромислових формувань, що спеціалізуються на переробці молока, та для аграрних формувань із домінуючим виробництвом сільськогосподарської продукції.

Ключові слова: концентрація виробництва, економічна концентрація, спеціалізація, технічна ефективність, розміри галузей, розміри підприємств.

АННОТАЦІЯ

Сас И.С. Концентрация производства на аграрных предприятиях: методика измерения, анализ, эффективность и регулирование. – Рукопись.

Диссертация на соискание учёной степени кандидата экономических наук по специальности 08.00.04 – «Экономика и управление предприятиями (по видам экономической деятельности)». – ГВУЗ «Киевский национальный экономический университет имени Вадима Гетьмана», Киев, 2016.

В работе осуществлено обобщение теоретических основ концентрации производства на предприятиях агропромышленного комплекса. Рассмотрены подходы к толкованию сущности концентрации производства и предложено собственное определение данного понятия. В зависимости от характера развития концентрации, выявлены ее виды и формы, а также обоснованы показатели их измерения.

Исследована взаимосвязь концентрации производства со специализацией и осуществлен ее теоретико-прикладной анализ. Рассмотрены подходы к толкованию сущности экономической концентрации и предложено собственное определение данного понятия. Предложена система показателей для измерения ее масштабов, а именно: количество дочерних предприятий, количество обособленных подразделений (филиалов), общий размер земельной площади и

общий объем консолидированной выручки. Согласно критерию места и роли отрасли в экономике предприятия предложено шкалу градации отраслей по их размеру, выделив среди них подсобные, мелкие, малые, дополнительные и главные. Такая градация отраслей по их размеру стала научным основанием для разграничения понятий «производственное направление предприятия» и «специализация предприятия».

Исследовано влияние размера отраслей на их место и роль в экономике предприятий. Выяснено, что малые и мелкие отрасли являются убыточными, тогда как дополнительные и главные – прибыльными и играют, особенно главные отрасли, решающую роль в укреплении экономики предприятий. Доказано, что мелкие отрасли, как правило, позволяют себе развивать большие по размеру земельной площади предприятия, тогда как меньшие предприятия основное внимание сосредотачивают на развитии дополнительных и главных отраслей.

Обоснованы показатели концентрации производства в молочном скотоводстве и зернопроизводстве. Выявлено размеры предприятий, при которых они достигают высокого уровня эффективности концентрации в этих отраслях. Проведен анализ современного состояния концентрации земельных ресурсов аграрного сектора в Украине.

В диссертации предложен методический подход к распределению предприятий по их размеру (микropредприятия, мелкие, малые, средние, крупные и сверхбольшие), в соответствии с взаимосогласованными критериями (площадь землепользования, объем денежной выручки и численности работников). Согласно их размерам предложена дифференцированная шкала уровня государственной поддержки, построенная по принципу: относительно большую поддержку получают мелкие и малые предприятия по сравнению со средними и большими.

Доказано существование тесной зависимости уровня эффективности функционирования отраслей предприятия не только от их размера по показателям концентрации, но одновременно и от статуса отрасли, определяемого по критерию ее места и роли в экономике предприятия.

По методу DEA проведено исследование технической эффективности концентрации производства аграрных предприятий в условиях построения input- и output-ориентированных моделей с факторами ресурсно-продуктовой и ресурсной концентрации с учетом степени ее интенсивности.

Доказана целесообразность дифференциации по предприятиям в зависимости от их размера и ставки налога за земельные участки согласно принципу: большим и очень большим предприятиям сельские общины могут устанавливать указанную ставку на уровне максимальной, а средним, малым, мелким и микropредприятиям целесообразно ее дифференцировать с тенденцией к понижению.

Обоснованы рекомендованные размеры предельного землепользования для агропромышленных формирований, специализирующихся на переработке молока, с условием полного обеспечения их перерабатывающих мощностей собственным сырьем – цельным молоком. С помощью метода имитационного моделирования определены ориентировочные предельные границы землепользования для

аграрных формирований с доминирующим производством сельскохозяйственной продукции, при которых достигается самая высокая рентабельность продаж.

Ключевые слова: концентрация производства, экономическая концентрация, специализация, техническая эффективность, размеры отраслей, размеры предприятий.

ABSTRACT

Sas I.S. The concentration of production in agricultural enterprises: methods of measurement, analysis, efficiency and regulation. - Manuscript.

The thesis for the degree of candidate of economic sciences, specialty 08.00.04 - "Economics and management of enterprises (by types of economic activity)." - SHEE "Kyiv National Economics University named after Vadym Hetman ", Kyiv, 2016.

Generalization of theoretical principles of concentration of production and economic concentration in agricultural enterprises was done. The approaches to the interpretation of the core of these concepts were considered and their determination was given. Depending on the nature of the development of the process, its kinds and forms were shown and the indicators of measurement were substantiated. The analysis of the concentration of production and economic concentration was done, the relationship between the concentration of production and specialization of enterprises was investigated.

The analysis and evaluation of the current form of concentration of land resources of the agricultural sector in Ukraine was provided, the indicators of concentration of production in dairy farming and grain production were substantiated.

The methodical approach to the distribution of companies by their sizes – micro, small, little, medium, large and very large was proposed, that was allowed to provide an objective assessment of the activity of these companies and to differentiate their economic preferences.

With the help of DEA method, the investigation of technical efficiency of concentration of production in agricultural enterprises by building input- and output-oriented models for resource and product factors and resource concentration with the degree of its intensity was provided.

Recommended limits of marginal land using for agro-industrial units, that specialize in milk processing, and for agrarian formations with dominant agricultural production were substantiated.

Keywords: concentration of production, economic concentration, specialization, technical efficiency, sizes of branches, sizes of companies.